

підвид агресії не притаманний. На практиці вони старалися залишати в тіні, хоча ситуативно могли використовувати дану модель поведінки.

Список використаних джерел

1. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. – К.: "МП Леся", 2011. – 528с.
2. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других / Р. Римская, С. Римский. - М.: АСТ-ПРЕСС, 1999. – 376-с.
3. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. - Самара: Издательский Дом "БАХРАХ-М", 2001. – 672 с.
4. Романов А.А. Игротерапия как преодоление агрессивности у детей, диагностические и коррекционные методики. - М.: Шк. Пресса, 2003. - 48 с.
5. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. – Минск.: Ильин В.П., 1996. – 199 с.

The article presents the results of the formation of different types of aggression in primary school children with normal and impaired speech development, especially modeling them in the minds of types of behavior, awareness of their own emotions and their behavior in everyday situations.

Keywords: state aggression, behavior pattern, type of aggression, aggression subspecies.

Отримано 12.11.2012

УДК 376-056.264:81-028.31

Н.С. Гаврилова

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

У статті подано аналіз психолого-педагогічної класифікацій порушень мовлення та рекомендації щодо постановки діагнозу за її допомогою, опис напрямків для написання мовленнєвої характеристики на дитину дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: психолого-педагогічна класифікація, дошкільний вік, молодший шкільний вік, мовленнєва характеристика, причини виникнення порушень мовлення.

В статтє представлено анализ психолого-педагогической классификации нарушений речи, рекомендации по постановке речевых диагнозов с её помощью, описание направлений для написания речевой характеристики на ребёнка дошкольного и младшего школьного возраста.

Ключевые слова: психолого-педагогическая классификация,

дошкільний вік, молодший шкільний вік, речева характеристика, причини речевих порушень.

Для формування уявлення про весь комплекс, різноманітність прояву відхилень у розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; чіткого оформлення відповідної юридичної документації, що забезпечує процес організації корекційного їх навчання; правильної організації їх медичного, психологічного, логопедичного та педагогічного супроводу має вагомим значення зрозуміла та коректна класифікація.

Аналіз науково-методичних джерел (Л. Волкова, М. Шеремет та інших) та юридичної документації показує (положення про роботу логопеда, медико-психолого-педагогічних консультацій тощо), що провідними на сучасному етапі є психолого-педагогічна та клініко-педагогічна класифікації порушень мовлення у дітей.

На сучасному етапі розвитку суспільства перед логопедією як наукою поставлені нові задачі пов'язані з необхідністю вироблення нових форм коректного оформлення юридичної документації, яка аргументує необхідність проведення логопедичної корекції. В світлі цих вимог психолого-педагогічна класифікація порушень мовлення у дітей виступає на перший план, оскільки виходячи в першу чергу саме з психолого-педагогічних позицій можливо представити коло наявних у них проблем у розвитку мовлення.

Довший час у логопедії було прийнято користуватися психолого-педагогічною класифікацією автором-розробником якої вважають Р. Левіну. Своєю часу вона мала велике практичне значення оскільки виділила та охарактеризувала спільні особливості недорозвинення мовлення у дітей з різними причинами їх виникнення, а також обґрунтувала необхідність створення груп для навчання дітей з різними порушеннями мовлення. Згідно цієї класифікації порушення мовлення поділяють на дві групи. До першої групи було віднесено дітей з порушеннями засобів спілкування: з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФНМ) та з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). До другої – діти з порушеннями використання засобів спілкування: з заїканням.

Психолого-педагогічна класифікація на сучасному етапі була змінена з урахуванням досліджень останніх років (С. Конопляста, Т. Сак та інші). Зокрема, було визначено, що діти з заїканням не завжди потребують спеціальних умов для навчання і можуть засвоювати інформацію у тому ж темпі, що і діти в нормі. Крім цього у окремих з них було виявлено загальне відставання у розвитку мовлення (ЗНМ), яке швидше свідчило про наявність у заїкуватих комбінованого дефекту і визначило у загальному їхню здатність до засвоєння інформації. Таким чином виявилось недоцільним дітей з заїканням виокремлювати в окрему групу для спільного навчання, а ефективнішим включати в групу однолітків з відповідним рівнем розвитку інтелекту та мовлення.

Також науковцями було виділено групу дітей у яких вад вимови фонем не спостерігалось, але відставання у розвитку лексичного та граматичного боку мовлення були.

Були переглянуті і позиції, щодо загального недорозвинення мовлення,

а саме, було виявлено четвертий (за давніми джерелами М. Савченко, Л. Ястребової та інших нерізко виражений) рівень загального недорозвинення мовлення.

Таким чином, на сучасному етапі психолого-педагогічна класифікація набула нового вигляду і включила ряд порушень мовлення, які відображають рівень та особливості відставання у мовленнєвому розвитку дитини (недорозвинення).

Зокрема, "фонетичне недорозвинення мовлення" (надалі ФНМ) – термін, що об'єднує групу порушень мовлення при яких порушена вимова фонем.

"Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення" (надалі ФФНМ) – термін, що об'єднує групу вад мовлення при яких порушеним є і процес формування вимови фонем та спостерігається неправильне сприймання звуків рідної мови. Таке порушення характеризується не лише вадами усного мовлення, але й виявляється у помилках на письмі та при читанні.

"Лексико-граматичне недорозвинення мовлення" (надалі ЛГНМ) – термін, що характеризує недорозвинення у дітей лексико-граматичної системи мовлення при достатній сформованості фонетико-фонематичних його компонентів. Таке порушення також супроводжується вадами писемного мовлення.

Первинне загальне недорозвинення мовлення (надалі ЗНМ) при інтелекті та розвитку слуху, зору норма виділяють 4-ох рівнів складності. Сам термін "загальне недорозвинення мовлення" об'єднує ряд складних порушень мовлення, причинами виникнення яких є локальне ураження кори головного мозку, при яких виявляється порушенням формування усіх компонентів мовленнєвої системи: фонетичної, лексичної, граматичної, морфологічної.

Ми вважаємо, що психолого-педагогічну класифікацію доцільно ще більше розширити включивши і вторинне загальне недорозвинення мовлення, оскільки логопедія як наука вивчає і порушення мовлення у дітей з вадами опорно-рухового апарату, порушеннями інтелекту, слуху зору та емоційно-вольової сфери. А також, це буде мати практичне значення для чіткості усвідомлення форми постановки мовленнєвого діагнозу у дітей з іншими вадами розвитку в межах медико-психолого-педагогічних консультацій, логопедичних пунктів спеціальних дошкільних, шкільних закладів та медичних установ.

Вторинне загальне недорозвинення мовлення обумовлене вадою інтелекту (виділяють 3-ох рівнів складності) – це складне системне недорозвинення усіх сторін мовлення при якому ведучими виявляються вади смислових компонентів мовлення при відносно збереженій здатності засвоювати формальні компоненти мовлення.

Вторинне загальне недорозвинення мовлення обумовлене вадою слуху (3-ох рівнів складності) – це системне недорозвинення усіх сторін мовлення обумовлене слуховою недостатністю.

Вторинне загальне недорозвинення мовлення обумовлене вадою зору (4-ох рівнів складності) – це системне недорозвинення усіх сторін мовлення, що виникає при наявності у дітей глибоких вад зору, обумовлене

недостатньою сформованістю у них уявлення про власне тіло, розташування предметів у просторі, а також уявленням про предмети і явища оточуючої дійсності, їх властивості.

На сьогоднішній час немає єдиного ставлення до термінології, яка характеризуватиме вади мовлення у дітей з порушенням емоційно-вольової сфери, зокрема при аутизмі. Передбачається, що можна застосовувати термін "затримка розвитку мовлення" обумовлена вадою емоційно-вольової сфери, чи "загальне недорозвинення мовлення" обумовлене вадою емоційно-вольової сфери (3-ох рівнів складності).

Підсумовуючи сказане ми прийшли до висновку, що існуюча класифікація ще не завершили своє формування, а постійно змінюються з урахуванням нових досліджень в галузі логопедії та медицини. Вона дозволяє об'єднати дітей в групи для спільного навчання на підставі виділення у них спільних особливостей розвитку мовлення. Також можна розглянути цю класифікацію як таку, що вказує на рівень та виявляє особливості у розвитку мовлення дітей (див. табл. 1).

Таблиця 1

Загальна характеристика рівня та особливостей недорозвитку мовлення у дітей розглянута у психолого-педагогічній класифікації

Особливості Рівень	Фонетичний бік мовлення		Лексичний бік мовлення	Граматичний бік мовлення
	Вимова фонем	Сприймання фонем		
ФНМ	+	-	-	-
ФФНМ	+	+	-	-
ЛГНМ	-	-	+	+
ЗНМ IV рівня	+	+	+	+
ЗНМ III рівня	+	+	+	+
ЗНМ II рівня	+	+	+	+
ЗНМ I рівня	+	+	+	+

Першим же кроком для написання чіткої мовленнєвої характеристики для дітей є постановка правильного мовленнєвого діагнозу відповідно до існуючої класифікації.

Написання мовленнєвих характеристик дітям з різним рівнем недорозвинення мовлення безумовно є складнішим ніж постановка діагнозу. У такій характеристиці мають бути описані порушені сторони мовлення, найбільш збережені, а також вказана відповідність розвитку різних боків мовлення віковим нормам (див. табл. 2).

Таблиця 2

Параметри та орієнтовні характеристики особливостей мовлення у дітей з різним рівнем його недорозвинення

Рівень недорозвинення мовлення	Параметри на які потрібно орієнтуватися при написанні характеристики	Орієнтовний зміст мовленнєвої характеристики
ФНМ	Розуміння мовлення	Відповідає віковій нормі
	Загальний рівень розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення	Відповідає віковій нормі
	Особливості вимови звуків	Назвати фонеми та охаракте-

	мовлення	ризувати яким чином неправильно вимовляє їх дитина
ФФНМ	Розуміння мовлення	Відповідає віковій нормі
	Загальний рівень розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення	Відповідає віковій нормі
	Особливості вимови фонем	Назвати фонем та охарактеризувати яким чином неправильно вимовляє їх дитина
	Особливості сприймання звуків мовлення	Вказати які групи фонем сплутує дитина (що різняться глухістю-дзвінкістю, твердістю-м'якістю, способом утворення, місцем утворення, носові-ротові)
	Для дітей шкільного віку рекомендовано охарактеризувати особливості письма та читання	Охарактеризувати типи помилок на письмі та при читанні.
ЛГНМ	Розуміння і вживання слів	Охарактеризувати особливості розуміння і вживання, слів, що позначають ознаки предметів та явищ оточуючої дійсності, узагальнюючих слів, понять, що позначають явища природи, слів у переносному значенні тощо. Вказати на відповідність їхнього рівня розвитку віку дитини.
	Розуміння і вживання граматично оформленої фрази	Охарактеризувати особливості розуміння морфологічного та граматичного значення слів: прийменників, префіксів, суфіксів тощо, граматично оформленої фрази. Вказати на точність їхнього вживання.
	Для дітей шкільного віку рекомендовано охарактеризувати особливості письма та читання	Охарактеризувати типи помилок та типи труднощів на письмі і при читанні.
ЗНМ (III-IV)	Розуміння і вживання слів	Охарактеризувати особливості розуміння і вживання, слів, що позначають ознаки предметів та явищ оточуючої дійсності, узагальнюючих слів, понять, що позначають явища природи, слів у переносному значенні тощо. Вказати на відповідність їхнього рівня розвитку віку дитини.
	Розуміння і вживання граматично оформленої фрази	Охарактеризувати особливості розуміння морфологічного та граматичного значення слів: прийменників, префіксів,

		суфіксів тощо, граматично оформленої фрази. Вказати на точність їхнього вживання.
	Будова речення	Вказати на середню кількість слів у реченні та їхню послідовність.
	Складова структура слова	Охарактеризувати типи помилок в процесі вимови слів (пропуски, перестановки складів, стабільність складової структури слова)
	Особливості вимови фонем	Назвати фонем та охарактеризувати яким чином неправильно вимовляє їх дитина
	Особливості сприймання звуків мовлення	Вказати які групи фонем сплутує дитина (що різняться глухістю-дзвінкістю, твердістю-м'якістю, способом утворення, місцем утворення, носові-ротові)
	Для дітей шкільного віку рекомендовано охарактеризувати особливості письма та читання	Охарактеризувати типи помилок та типи труднощів на письмі і при читанні.
ЗНМ (I-II)	Розуміння мовлення	Вказати, якому рівню відповідає – предметно-практичній ситуації чи є розуміння контекстного мовлення.
	Вживання слів	Вказати які саме слова присутні у словнику дитини (іменники, дієслова, прикметники). Охарактеризувати у якій формі дитина вживає слова: у повній, аморфні слова корені (гав-гав, няв-няв тощо), лепетні (мама, на, дядя, папа тощо). Якщо є заміна слів жестами вказати також.
	Присутність фразового мовлення та речення	Вказати кількість слів, що входять у фразу, речення і їхню послідовність.
	Складова структура слова	Назвати кількість складів у словах, доступних дитині для називання на момент обстеження. Охарактеризувати типи помилок в процесі вимови слів (пропуски, перестановки складів, стабільність складової структури слова)
	Особливості вимови фонем	Назвати звуки мовлення які дитина вимовляє правильно. Вказати у яких позиціях у словах вона використовує ці фонем (на початку, в середині, в кінці)

		слова, при збігові приголосних тощо).
--	--	---------------------------------------

Аналіз матеріалів представлених у таблиці показує, що написання мовленнєвої характеристики на дитину повинно проводитися з урахуванням її віку, рівня та особливостей недорозвинення у неї мовлення. В дошкільному віці при написанні характеристики враховуються показники, що стосуються усного мовлення дитини, його розуміння та вживання у різних ситуаціях. Для учнів у характеристику має входити матеріал, який стосується особливостей сформованості у них писемного мовлення.

Проте ця характеристика буде неповною якщо не вказати причин, які обумовлюють виникнення у дітей порушень усного мовлення, адже відомо, що правильно організована логопедична корекція повинна врахувати як в загальному спільні особливості дітей з порушеннями мовлення так і індивідуальні причини їх виникнення. В загальному коло таких причин і можливих наслідків нами охарактеризовано у таблиці 3.

Таблиця 3

Загальна характеристика причин виникнення недорозвинення різних боків мовлення у дітей

Причини			Наслідки в мовленні
Соціальні (умови в яких формується мовленнєве недорозвинення)	Ураження в області периферійного та центрального відділів мовленнєвого апарату чи аналізаторних систем	Психологічні	
Неправильні умови виховання	Функціональна слабкість в області нервово-м'язевого комплексу мовленнєвого апарату та слухової аналізаторної системи	- Вибіркове порушення фонематичних процесів	Недорозвинення вимови звуків мовлення (ФНМ); Недорозвинення вимови та сприймання звуків мовлення (ФФНМ), передумови виникнення або наявні порушення письма та читання
Неправильні умови годування дитини	Функціональна слабкість в області нервово-м'язевого комплексу мовленнєвого апарату	-	Недорозвинення вимови звуків мовлення (ФНМ)
Шкідливі звички	Функціональна слабкість в області нервово-м'язевого комплексу мовленнєвого апарату	-	Недорозвинення вимови звуків мовлення (ФНМ)
Неправильні зразки мовлення, або їх недостатня кількість	-	-	Недорозвинення вимови звуків мовлення (ФНМ), затримка у розвитку усіх сторін

			мовлення (ЗРМ)
-	Порушення будови периферійних органів артикуляції (нижньої щелепи, губ, язика, твердого і м'якого піднебіння, зубів)	Порушення артикуляційної моторики	Недорозвинення вимови звуків мовлення (ФНМ)
-	Органічні ураження в області провідної ланки мовленнєвого апарату	Порушення артикуляційної моторики	Недорозвинення вимови звуків мовлення (ФНМ)
	Органічні ураження в області провідної ланки мовленнєвого апарату	Порушення артикуляційної моторики, порушення фонематичного сприймання	Недорозвинення вимови та сприймання звуків мовлення (ФФНМ), передумови виникнення або наявні порушення письма та читання
Неправильні умови виховання, годування дитини; неправильні зразки мовлення, або їх недостатня кількість	Порушення будови периферійних органів артикуляції та органічні ураження в області провідної ланки мовленнєвого апарату	Порушення артикуляційної моторики, порушення фонематичного сприймання	Недорозвинення вимови та сприймання звуків мовлення (ФФНМ), передумови виникнення або наявні порушення письма та читання
-	Локальне ураження та фізіологічні зміни у діяльності певних відділів кори головного мозку	Вибіркові порушення процесів і функцій пізнавальної діяльності, що ведуть до труднощів сприймання, засвоєння, програмування та відтворення інформації	Недорозвинення лексичної та граматичної сторін мовлення (ЛГНМ), передумови виникнення або наявні порушення письма та читання; недорозвинення усіх сторін мовлення (ЗНМ), передумови виникнення або наявні порушення письма та читання
Неправильні умови виховання, годування дитини; неправильні зразки мовлення, або їх недостатня кількість	Порушення будови периферійних органів артикуляції, органічні ураження в області провідної ланки мовленнєвого апарату, локальне ураження та фізіологічні зміни у діяльності певних відділів кори головного мозку	Порушення артикуляційної моторики, вибіркові порушення процесів і функцій пізнавальної діяльності, що ведуть до труднощів сприймання, засвоєння,	Недорозвинення усіх сторін мовлення (ЗНМ), передумови виникнення або наявні порушення письма та читання

		програмування та відтворення інформації	
Неправильні умови виховання дитини	Тотальне ураження кори головного мозку	Порушення усіх розумових операцій, усіх властивостей уваги	Недорозвинення усіх сторін мовлення обумовлене вадою інтелекту (вторинне ЗНМ)
-	Ураження слухової аналізаторної системи, її центральної звукопровідної чи периферійної звукопровідної чи звукосприймальної ділянок	Порушення слуху (відповідного ступеня складності)	Недорозвинення усіх сторін мовлення обумовлене вадою слуху (вторинне ЗНМ)
	Ураження зорової аналізаторної системи, її центральної чи периферійної ділянок	Порушення зору (відповідної якості та ступеня складності)	Недорозвинення усіх сторін мовлення обумовлене вадою зору (вторинне ЗНМ)

Аналіз матеріалів представлених у таблиці показує, що усі причини можна представити узагальнено як соціальні умови у яких формується те чи інше порушення мовлення, або здійснюється його ускладнення; ураження в області периферійного (будови органів артикуляції) та центрального відділів мовленнєвого апарату (провідної ділянки, підкіркових утворень та кори головного мозку) чи аналізаторних систем (слухової, зорової, тактильно-кінестетичної), а також психологічні до яких відносять порушення базових, для формування тих чи інших сторін мовлення, процесів і функцій пізнавальної діяльності.

Порушення мовлення у дітей можуть бути обумовлені як однією причиною так і декількома. При написанні мовленнєвої характеристики логопедом усі виявлені ним причини повинні бути деталізовані, названі та описані конкретно. Є ряд причин, які можуть бути остаточно визначені лише лікарем відповідної спеціалізації, а логопед може вказати на результати свого спостереження, які виникли у нього під час дослідження дитини.

Якщо характеристика на дитину пишеться в межах психолого-медико-педагогічної консультації то логопед може зосередитися лише на характеристиці мовленнєвого порушення, а причини, що його обумовили будуть обстежені і охарактеризовані іншими фахівцями: невропатологом – наявні ураження в центральному відділі мовленнєвого апарату, його провідній ділянці; психіатром і психологом – порушення психічних процесів і функцій; отоларингологом – порушення будови органів артикуляції, слухової аналізаторної системи; офтальмологом – вади зору тощо.

Таким чином, можна вважати, що процес написання мовленнєвої характеристики для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку доволі складний. На першому етапі передбачено обстеження особливостей мовлення дитини та причин, що їх обумовили і за результатами виставлення мовленнєвого діагнозу. На другому етапі повинно бути

визначено напрямки для написання мовленнєвої характеристики на дитину та охарактеризовано особливості її мовлення. На третьому етапі логопед характеризує ті причини, які обумовили виникнення порушення мовлення у дитини, але робить це в межах своєї компетенції.

Список використаних джерел

1. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник. / За ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.
2. Логопедія. Учебник для студ. деф. фак. пед. высш. учеб. заведений. / Под ред. Л.С. Волковой. – 5-е изд. перераб. и доп. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 704 с.
3. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. / За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. – 672 с.

The analysis of psychologic-pedagogical classification of the speech violations and recommendations about formulation the diagnosis of speech with the help of this classification, also description of directions for making the speech characteristics for a child of pre-school and junior school age is given in the article.

Keywords: psychologic-pedagogical classification, pre-school age, junior school age, speech characteristics, reasons of speech violations.

Отримано 14. 11.2012

УДК 376.06

Б.Т. Дем'яненко

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМИ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ

В статті розглядаються механізми корекційної та психотерапевтичної допомоги з позиції функціональної діагностики. Такий підхід дозволяє інтегрувати зусилля різних спеціалістів у комплексній медико-психолого-педагогічній корекції.

Ключові слова: Механізми, функціональна діагностика, медико-психолого-педагогічна корекція, діти з вадами розвитку.

В статье рассматриваются механизмы коррекционной и психотерапевтической помощи с позиции функциональной диагностики. Такой подход позволяет интегрировать усилия различных специалистов в комплексной медико-психолого-педагогической коррекции.